

ФІЛОСОФІЯ

DOI: 10.31548/hspedagog14(4).2023.180-189

УДК 101.9 : 17.021.3

ФІЛОСОФІЯ В. ЛІСОВОГО В КОНТЕКСТІ ДИСКУСІЙ НАВКОЛО «КИЇВСЬКОЇ СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ»

БОНЧУК Р. О., аспірант кафедри філософії, соціології та релігієзнавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

E-mail: Megabonchuk13@gmail.com

ORCID 0009-0007-1800-819X

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню важливих для відродження колективної пам'яті про українські реалії другої половини XX ст. крізь призму життєвого шляху, й що особливо важливо, філософських поглядів В. Лісового. Головна увага зосереджена на концептуально оформленій у працях В. Табачковського ідеї про зародження та розвиток у 60-80-х рр. XX ст. в Києві самобутнього інтелектуального осередку – «київської світоглядно-антропологічної школи». Це претензійне, за твердженням В. Лісового, визначення викликало жваву дискусію на сторінках часопису «Критика», до якої долучився і сам філософ. Як безпосередній свідок подій часів «застою» та європейського рівня інтелектуал, В. Лісовий, на противагу низці своїх сучасників, зробив спробу розглянути українську філософію 60-80-х рр. XX ст. в контексті методологічних надбань тогочасної західної інтелектуальної думки. Такий підхід дозволив українському вченому спростувати сформоване у 90-х рр. XX ст. переконання в існуванні та активному розвитку у другій половині XX ст. «київської світоглядно-філософської школи», тим самим закласти підвалини для переосмислення тогочасної інтелектуальної спадщини. Такого ґтибу розвідки надзвичайно актуальні для сьогодення, оскільки дають можливість уточнити, а подекуди й сконструювати чітке уявлення певної спільноти про себе, свою культуру, а з нею і місце та місію у світі й тим самим об'єднати спільноту навколо досягнення певної мети.*

Ключові слова: «київська світоглядно-антропологічна школа», колективна пам'ять, історія філософії, ідеологія, українська філософія, дисидент, філософська школа.

Актуальність (Introduction). Зростання уваги до історії національної філософії, яке спостерігається останніми роками в українському інтелектуальному дискурсі спричинене не тільки соціокультурними та геополітичними трансформаціями, які відбуваються в сучасному світі, а й тим методологічними змінами, які відбулися в соціогуманітарній науці другої половини XX ст. Цей період характеризується розвінчанням ідеалів світського гуманізму, стрімкою

девальвацією класичної метафізики та методологічних програм позитивізму. Останні поступаються своїм місцем постемпіристським теоріям розвитку науки, представленим працями К. Поппера [11], Т. Куна [8], П. Фейєрабенда [1] та методологічно спорідненні з ними дослідженнями М. Фуко [14]. Спростовуючи кумулятивний характер розвитку науки, ці дослідники заклали методологічні підвалини для спростування постулатного руху історії та утвердження

© Бончук Р. О.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 14(4) 2023

авторських інтерпретацій спадщини минулого. Унаслідок цього сучасна філософія перестає розглядатися як необхідний, закономірний висхідний ступінь розвитку історико-філософського процесу, а формує з минулим нові акумулятивні зв'язки.

Чималий вплив на актуалізацію історико-філософських переосмислень мала й глобалізація, яка, відкривши кордони для міграції, помітно розмила культурну гомогенність історично сформованих національних спільнот, тим самим поставила на порядок денний проблему згуртованості, а з нею й ідентичності спільноти. Відновлення останньої, як показав свого часу М. Альбвас, потребує єдності споминів. Вони допомагають спільноті вимолювати чітке уявлення про себе, тим самим легітимуючи групу в історії та кристалізуючи її внутрішню згуртованість [2].

Обґрунтована М. Альбвасом здатність колективної пам'яті зберігати та утримувати тяглість традиції, тим самим формувати цілісне уявлення спільноти про себе яскраво проглядається й у сучасній філософії. Останніми роками тут, так само як і в інших сферах культури, проглядається зміщення ракурсу уваги від загальної до національних історій філософії. Сьогодні вони позиціоновані як важлива складова практики паняті, зорієнтованої на формування смислів та ідей, що суголосні злободенним викликам сьогодення. У прагненні віднайти в «архіві» (М. Фуко) минулого актуальні для сьогодення образи та ідеї, історики національної філософії багато уваги приділяють переосмисленню знакових періодів розвитку національної філософії та включенню в історико-філософський дискурс його маловідомої чи репресованої інтелектуальної спадщини. Такого штибу розвідки дають можливість уточнити, а подекуди й сконструювати чітке уявлення певного колективу про себе, свою культуру, а з нею і місце та місію

у світі, тим самим об'єднати спільноту навколо досягнення певної мети.

Зважаючи на зміни, які відбуваються у сучасному світогляді та філософській науці, звернення до історико-філософських праць відомого українського філософа-дисидента Василя Лісового видається своєчасним і актуальним. Його розвідки та нариси істотно поглиблюють розуміння соціокультурного та світоглядного контексту розвитку української інтелектуальної думки у 60-80-х рр. XX ст., тим самим сприяючи відродженню репресованих радянською владою колективних споминів. Крім того, його праці сприяють проясненню суперечностей національної історії, тим самим відкриваючи простір для конструювання та легітимації уявлення українців про себе.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Попри актуальність осмислення історико-філософської спадщини В. Лісового, в сучасному інтелектуальному дискурсі наразі є лише кілька праць присвячених цій непересічній постаті української інтелектуальної думки. В цьому контексті передусім привертає увагу ґрунтовна і водночас оглядова стаття А. Єрмоленка «Філософія Василя Лісового у контексті сучасних філософських досліджень», у якій дослідник запропонував цілісний огляд філософської спадщини В. Лісового, особливо наголошуючи на тому, що його «філософія світового рівня» [6, с. 87]. До історико-філософських узагальнень В. Лісового звертається й українська дослідниця І. Заїнчківська, під час дослідження інтелектуальної спадщини І. Огієнка [7]. Зважаючи на контекст її дослідження, вона у переважній більшості звертається тільки до теорії історії філософії В. Лісового. Цікаву автобіографічну довідку В. Лісового з авторським доповненням самого філософа запропонував В. Овсієнко на сайті віртуального музею Дисидентського руху в Україні [10]. Дещо

згодом вона була доповнена і розширена Н. Вербовець. Так, у передмові до збірки політико-філософських роздумів з красномовною назвою «Зачаклований час», дослідниця зробила цікаву спробу показати єдність життєвого шляху та філософської думки В. Лісового [9].

Загалом згадані нами розвідки вказують на те, що дослідження інтелектуального доробку В. Лісового поки що має спорадичний характер, що, як видається, істотно ускладнює вписування філософської спадщини дослідника в історію української філософії та відродження колективних споминів про складні та суперечливі події другої половини ХХ ст.

Мета (Purpose). З огляду на актуальність дослідження надзвичайно важливих для відродження історичної пам'яті українців колективних споминів про вкрай суперечливі українські реалії другої половини ХХ ст., метою нашої статті стало висвітлення важливих для прояснення означеної проблеми філософських поглядів В. Лісового, й передусім, його позиції щодо своєрідності та основних інтенцій розвитку української філософії 60-80-х рр. ХХ ст.

Методи (Methods). У процесі дослідження було використано суголосну вимогам сьогодення методологію «memorial studios», яка дала можливість розглядати історію національної філософії як складову колективної пам'яті української спільноти. Важливе значення у процесі написання роботи відіграли диференційований та контекстуальний підходи. Останній дав можливість розглянути розвиток української філософії у 60-80-х рр. ХХ ст. в контексті тогочасних реалій. Поряд з іншим при написанні роботи були використані такі загальнонаукові методи як аналіз, синтез, узагальнення. Кожен згаданий метод використовувався для вирішення конкретного дослідницького завдання.

Результати (Results). Попри те, що В. Лісовий ще у далекому 1969 році закінчив аспірантуру та невдовзі потім захистив кандидатську дисертацію на тему «Логіко-філософське дослідження повсякденної мови» (захищена у 1971 р.), у радянський період учений мало займається науковою роботою. В цей час значно більше уваги він приділяв дисидентській діяльності, займався самвидавом, а після початку масових арештів шестидесятників у 1972 році відкрито виступив на їхню підтримку. Зокрема, на знак протесту проти утисків влади В. Лісовий 05.07. 1972 року написав та надіслав «Відкритого листа членам ЦК КПРС і ЦК КП України» на ім'я Л. Брежнєва та секретареві парткому Інституту Філософії П. Йолону, у якому висловив солідарність з арештованими [9, с. 12].

Цілком очевидно, що реакція на такий лист не змусила на себе довго очікувати – 09.07.1972 року В. Лісового заарештували, а через рік засудили до семи років ув'язнення у таборах суворого режиму та трьох років заслання. Невдовзі потім вченого позбавили наукового ступеня кандидата філософських наук, поновлення якого відбулося тільки у 1989 році, тобто через шість років після повернення в Україну.

Зміна політичної ситуації України та проголошення незалежності відкрила широкі можливості для професійної самореалізації В. Лісового, як філософа та відповідального науковця, який уважно слідкує за основними тенденціями розвитку світової філософії у ХХ ст., а відтак «розуміється на сучасних її проблемах – від аналітичної філософії й філософії мовлення до сучасної етики, практичної філософії, філософії політики тощо» [6, с. 90]. Не оминає учений своєю увагою й розвитку української філософії ХХ ст., розглядаючи її в контексті тогочасних реалій. На думку дослідника, такий підхід спричинений тим, що «в тоталітарній дикта-

торській державі можливості для інтелектуальної діяльності прямо залежали від політичних передумов» [9, с. 643]. До того ж В. Лісовий свідомий того, що «оцінити стан інтелектуальної культури в Україні того часу, зокрема, філософії, неможливо без урахування того масштабу репресій, який зазнала українська інтелігенція» у XX ст. [9, с. 643]. Останні ж на думку, дослідника були спричинені наданою їм російським імперіалістичним за своєю суттю режимом важливості у політичних стратегіях.

На противагу В. Лісовому, який вважає, що повноцінний розвиток філософії в Україні у другій половині був неможливий через тотальні утиски, В. Табачковський стверджує, що попри репресії та цензуру в 60-х рр. XX ст. у тогочасному Інституті філософії АН УРСР «чітко виокремилися дві основні тенденції в розумінні предмету філософії, котрі були реакцією на вульгарний онтологізм мало не домарксівського стибу, та лінійний соціологізм «катехізісних» діамату та істмату. Це... «червоний позитивізм» і «червоний екзистенціалізм». За всієї тієї відмінності даних тенденцій, вони, – як стверджує дослідник, – ніколи не набували в Україні такого протистояння як на Заході, можливо, через те, що мали спільного офіційного антипода, а не меншою мірою тому, що досить гармонійно уживалися в неканонічній постаті Павла Копніна» [13, с. 20].

За переконанням В. Табачковського, в історії української інтелектуальної думки 60-х рр. XX ст., постать П. Копніна була унікальною. «Тяжіючи до гносеологізму... П. Копнін такою ж мірою схилився до філософської гуманістики. Він вправно пов'язував епістемологічні та аксіологічні сюжети, не відривав пізнання від свідомості, а останню розглядав у контексті сукупного духовного розвитку людини, культури» [13, с. 20]. Зреалізувати надскладне для ра-

дянських часів інтелектуальне завдання П. Копніну, на думку ученого, вдалося зреалізувати завдяки широкому діапазону творчої уяви, яка обіймала «питання від відображення до творчості, від логіки до інтуїції, від істини до краси, від знання до віри» [13, с. 20]. Започаткована ним «людиноцентрована» філософія, поступово зміщувала фокус інтелектуальної уваги від «невблаганних об'єктивних законів розвитку всього і вся – на пізнавальні й ціннісні можливості суб'єкта співвідношення і далі – на світоглядні регулятиви людської життєдіяльності, а від них знову повертається до пізнання» [13, с. 20-21].

Започатковані П. Копніним ініціативи, як стверджує В. Табачковський, стали закономірним наслідком прагнення українського філософа протиставити катехізісно-спрощеному, лінійному світорозумінню діалектичний спосіб мислення, поєднавши його як з гносеологією, зокрема, формально-логічними теоріями, та і з вивченням проблем людини» [13, с. 21]. Інакше кажучи, ініціативи П. Копніна проявилися у цілком закономірному для тогочасної дійсності прагненні, з одного боку, до осмислення «того образу світу, який висувала тогочасна природнича наука», а з іншого – врахування досвіду «філософської гуманістики, що його несли в собі такі течії як феноменологія, «філософія життя», екзистенціалізм, персоналізм тощо» [13, с. 21].

За свідченням В. Табачковського, зорганізований П. Копніним антропологічний поворот сколихнув усіх мислячих людей того часу, об'єднавши їх навколо ідей «онаучнення та олюднення філософії» в межах неортодоксального марксизму, «котрий був дуже дотичний на ту пору на Заході неомарксизму – де, окрім сайєнтистсько-позитивістського..., існувало також відгалуження діалектико-гуманістичне, зорієнтоване на проблему людини, відчуження

тощо» [13, с. 22, 24]. Це прагнення українських філософів 6-70-х рр., на думку ученого, споріднювало їх не тільки з гуманістично-кордоцентричною традицією вітчизняного філософування, а й людиноцентрично зорієнтованою онтологією діячів «розстріляного Відродження» й передусім «романтикою вітаїзму» Миколи Хвильового [13, с. 23-24].

Попри безумовне лідерство П. Копніна у зміні вектора філософських пошуків представників Інституту філософії АН УРСР, на думку В. Табачковського, ця ініціатива набула персоналізованого синтезування тільки завдяки активній позиції В. Шинкарука. За переконанням дослідника, саме він розробив програму й очолив антропологічну переорієнтацію шістдесятих років» [13, с. 25], ставши фундатором «київської світоглядно-антропологічної школи».

Попри виваженість викладеної В. Табачковським у монографії у «У пошуках невтраченого часу. Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників» позиції, її поява у 2002 році викликала бурхливу дискусію на сторінках часопису «Критика». Так, вже у вересні 2003 року була опублікована критична стаття В. Верлоки «У затіку філософів-квіток», у якій він зосереджує увагу на дискусійних аспектах розвитку української філософії у часи застою. Зокрема увагу дослідника привертає апологетичний та мемуарний характер роботи В. Табачковського, що, на думку В. Верлоки, робить роботу сповнену «достеменних свідчень про той час, цінною для сучасників [3]. Водночас дослідник ненав'язливо нагадує своїм читачам про те, що філософи шістдесятих років жили і працювали в інтелектуальному середовищі визначеному комуністичною ідеологією, а тому їхні, часто перевантажені невидимими змістом тексти, «мали безліч прихованих рівнів, де й містилися “недозволені” ідеї. Читати й розуміти їх могли лише ті, хто знав чи вмів угадувати ці коди, тож

і виходило, що чим складніші й насиченіші були наукові праці, тим менше коло «втаємничених» могло їх збагнути» [3]. Саме внаслідок цього, на думку В. Верлоки, ці вчені опинилися в тій ізоляції, тобто без необхідної для соціальних зрушень підтримки, про яку згадував В. Табачковський [13, с. 23].

Не оминає В. Верлока своєю увагою й того, що «постать дисидента, котрий бореться проти системи, витворюється і функціонує в межах самої системи й навіть за її рахунок. І мова тут – на думку вченого – не про радикальний чи помірний ступінь опозиційності..., – а про те, що присутньою рисою філософського мислення в усі часи була його неупередженість, забезпечувана зверненістю до власних засад, що й називається рефлексією. Невиконання цієї фундаментальної умови перетворює філософію на дуже небезпечну річ – ідеологію, напозір наукоподібну, людяну і навіть практично корисну, але завжди сповнену прихованих елементів, які можуть датися взнаки абсолютно непередбачуваним і згубним чином» [3].

На противагу В. Верлоці, який зосереджується на уточненні контексту розвитку української філософії у 60-70-х рр., увагу Ю. Ємець-Доброносолової привертає спроба сучасного їй інтелектуального середовища сконструювати «бренд», тобто сформулювати узагальнене уявлення про особливості розвитку філософської думки в Києві у часи «застою», експлікуючи його у вигляді «Київської світоглядно-філософської школи». Такий підхід, на думку дослідниці, не позбавлений раціонального зерна, втім немає важливого для науки «розрізнення між означеннями “школа”, “напрямок”, “традиція”». Більш доцільно, як стверджує Ю. Ємець-Доброносолова, для есеїстично-нарисового стилю роботи В. Табачковського, говорити про розвиток в цей «своєрідних і позарамочних щодо ідеологічної тотальності світоглядно-філософських імпульсів та

© Бончук Р. О.

орієнтирів, що їх започаткували ще Павло Копнін та Володимир Шинкарук», бо «оперування означенням школи чи напрямку вимагає більшої чіткості» [5].

Прагнення В. Табачковського поспілкуватися поняттям «школа», на думку Ю. Ємець-Доброносової, викликає прагненням досягнути «діяльність наукового академічного філософського кола навіть не в рамках парадигми, а контексту», який услід за польською дослідницею Б. Скаргою, доцільніше назвати інтелектуальною формацією [5]. На рівні тексту вона проявляється у єдності проблематики та способу її вирішення, категоріально-поняттєвої бази, конструкції висловлювання та загальному онтологічному горизонті, цінностях, що виражені і в дорефлексивних прагненнях. Інакше кажучи, дослідниця вважає, що інтелектуальна формація, «проявляє себе як простір, у котрому постають також надії, проекти, сумніви, оцінки тощо» [5].

Після критичної публікації Ю. Ємець-Доброносової, до дискусії у «Критиці» долучився й широковідомий сьогодні український філософ О. Хома. Він стверджував, що дискусія навколо запропонованого В. Табачковським означення української академічного середовища терміном «школа», «ґрунтуються на переконаності (підкріпленій найчастіше тільки власними уявленнями), що термін «філософська школа» – цілком визначений, тому легко зафіксувати й безперечні випадки розмивання його чіткості» [15]. Проте зважливому досліднику, як цілком справедливо зауважує О. Хома, з таким переконанням погодитися вкрай складно. І справа тут не в запереченні того, що «філософська школа здебільшого повинна мати фундатора й наступників, хоча є певні сумніви щодо завжди наявних «керівників презентацій окремих ліній розмислу» і «рядових членів», а в тому, що школа у науці (у філософії, мабуть, те саме) повинна

«стягувати у собі три координати виникнення наукового знання: когнітивну, комунікативну й особистісну», що вона повинна мати зовнішнє визнання» [15]. Проте наразі в сучасній науці немає остаточного і однозначного визначення того, «які саме «координати» (когнітивні? комунікативні? особистісні?) є визначальними для філософської «школи», а які – для «напрямку» чи «наляку» [15]. Це ж, своєю чергою, дає підстави заперечувати усі спроби опротестувати існування в Києві такого унікального інтелектуального явища, як «філософська школа».

Дискусії, що розгоралася на шпальтах «Критики» та неформальному спілкуванні провідних українських інтелектуалів, не зумів оминати В. Лісовий, який, як він згодом засвідчить, неодноразово переконував колегу (В. Табачковського) відмовитися від «явно претензійного ярлика» і, характеризуючи розвиток філософії у 60-80-рр ХХ ст., говорити про певні тенденції та наголоси [9, с. 639]. На думку дослідника-дисидента, слова «тенденції», «наляки», «підтексти», «наголоси», значно краще описують підневільну філософську думку в підцензурних публікаціях другої половини ХХ ст. Цим зауваженням він намагається застерегти інтелектуальну спільноту проти використання риторики, «здатної хіба що творити недоброякісні фікції або підтримувати успадковані способи мислення і мовлення» [9, с. 639].

Загалом В. Лісовий уважав, що «твердити про існування особливої «київської світоглядно-антропологічної школи» немає підстав [9, с. 639]. Цю назву, нагадує дослідник, почав уживати П. Копнін, «коли вже перебував у Москві, але не в академічному значенні слова, яке вимагає для «школи» наявності особливої методології чи принаймні проблематики» [9, с. 639]. Це ж, своєю чергою, означає, що запроваджений П. Копніним термін «київська філософська школа» вказував тільки «на появу

в Києві творчого осередку філософів, який демонстрував ознаки творчого мислення, відхід від ортодоксальної догматичної схоластики» [9, с. 639]. Натомість спроби академічного використання цього терміна, що з'явилися тільки в часи незалежності, стали своєрідною спробою поєднати непоєднуване.

Одним з найважливіших аргументів В. Лісового проти існування в Києві особливої логіко-аналітичної школи стала відсутність її зовнішньої тематизації та, відповідно, інтелектуальних контактів із Західною філософією. Навіть самвидав, як цілком аргументовано доводив учений, потрапляв за кордон, де його згодом друкували. Натомість київська школа залишалася непоміченою. Причиною цього, на думку В. Лісового, стала відсутність певної особливості підходу – унікальної методології [9, с. 640]. Саме вона, як стверджує філософ, від часів Аристотеля давала можливість виокремлювати напрямки філософської антропології. Дослідження ж людини у її зв'язку з середовищем для цього зовсім не достатньо.

Певні зауваги, викликав у В. Лісового і персональний склад «школи». Він уважав, що, згідно з виокремленими В. Табачковським постатями, її доцільно було б назвати «діалектично-антропологічна школа» чи, зважаючи на те, що мова йшла про певну модифікацію марксизму, можна було б говорити про «марксистську школу філософської антропології» [9, с. 641]. Втім насправді, як стверджує дослідник, головна проблема не в назві, а в публічному визнанні цієї школи. І тут криється суперечність, яка, на думку дослідника, випливала з того, що В. Табачковський не зумів показати оригінальності, а радше відмінності поглядів групи київських філософів, від аналогічних досліджень в Україні та поза її межами. Зробити це, на думку В. Лісового, в той час було вкрай непросто, адже на Заході радян-

ську антропологію здебільшого сприймали як ортодоксальну, а відтак і позбавлену оригінальності [9, с. 641].

Попри, на перший погляд, дещо різку критику поглядів В. Табачковського щодо існування у 60-80-х рр. XX ст. у Києві «світоглядно-антропологічної школи», В. Лісовий не знецінював теоретичних здобутків того періоду. Він уважав, що до тогочасної філософії потрібно підходити з позиції диференційованого підходу, який дає можливість у «великій кількості заідеологізованої писанини» [9, с. 661], розрізнити смисли, які були прямим наслідком ідеологічного тиску, та інноваційні для тогочасної академічної філософії спроби здійснити приховану ревізію «усталених догм діалектичного матеріалізму як теоретичної основи марксизму-ленінізму» [9, с. 657].

Висновки і перспективи (Discussion). Підводячи підсумки зауважимо, що життя та досить критичні історико-філософські розвідки В. Лісового мають важливе значення для відродження колективних споминів українців про часи «застою» в Україні. Як безпосередній свідок тогочасних подій та європейського рівня інтелектуал, В. Лісовий, на противагу низці своїх сучасників, намагався розглянути, а точніше вписати українську філософію 60-80-х рр. XX ст. в загальний контекст методологічних надбань тогочасної західної інтелектуальної думки. Такий підхід дозволив українському вченому спростувати сформоване у 90-х рр. XX ст. переконання у існуванні та активному розвитку у другій половині XX ст. «київської світоглядно-філософської школи», тим самим закласти підвалини для переосмислення тогочасної інтелектуальної спадщини. Такого стибу розвідки надзвичайно актуальні для сьогодення, оскільки дають можливість уточнити, а подекуди й сконструювати чітке уявлення певної спільноти про себе, свою культуру, а з нею і місце та місію у світі

й тим самим об'єднати спільноту навколо досягнення певної мети.

Список використаних джерел

1. Feyerabend P. K. Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers. Cambridge University Press. 1981. V.1. 353 p.
2. Halbwachs, Maurice. The Collective Memory. New York: Harper-Colophon Books, 1950. 186 p.
3. Верлока В. У затінку філософів-квіток. Критика, Рік VII, число 10 (72). С. 17-18. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/u-zatinku-filosofiv-kvitok>
4. Гоян І. М., Сторожук С. В., Федик О. В. Роль колективної пам'яті в процесі формування національної єдності: український вимір. Гуманітарний часопис. 2018. № 1. С. 11-22.
5. Ємець-Доброносова Ю. Пошуки антропології. Критика, Рік VII, число 10 (72). С. 19-22. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/poshuky-antropolohiyi>
6. Єрмоленко А. Філософія Василя Лісового у контексті сучасних філософських досліджень. Філософська думка, 2016, № 6. С. 87-98.
7. Заїнчківська І. П. Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка. Дис. канд. філ. н. (доктора філософії) за спеціальністю 09.00.05 – «Історія філософії» (033 – Філософія). НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ, 2020. 236 с.
8. Кун Т. Структура наукових революцій. К.: Port-Royal, 2001. 228 с.
9. Лісовий В. Україна: повернення часу. Політико-філософські роздуми. Київ, дух і літера, 2019. 712 с.
10. Овсієнко В. (доповнив В. Лісовий). Лісовий Василь Семенович. Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні». URL: <https://museum.khpg.org/1113915214>
11. Поппер К.. Логіка наукового відкриття. Огляд деяких фундаментальних проблем / Пер. з англ. під кер.
- О.Є. Оліфер. Актуальні проблеми духовності, 2021. Вип. 22. С. 170-192.
12. Сторожук С.В. Меморіальні спільноти у глобальному світі. Наукові студії з соціальної та політичної психології, 2022. Вип. 49(52).
13. Табачковський В. У пошуках невтраченого часу: (нарис про творчу спадщину українських філософів шістдесятників). К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. 300 с.
14. Фуко М. Археологія знання / Пер. з фр. В. Шовкун. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
15. Хома О. Посттоталітарне філософування. Критика, Рік VIII, число 3 (77). С. 18-20. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/posttotalitarne-filosofuvannya>

References

1. Feyerabend P. K. (1981). Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers. Cambridge University Press. V.1. 353.
2. Halbwachs, M. (1950). The Collective Memory. Harper-Colophon Books, 186.
3. Verloka V. (2003). U zatinku filosofiv-kvitok [In the shade of flower philosophers]. Krytyka, 10 (72). 17-18. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/u-zatinku-filosofiv-kvitok>
4. Storozhuk S. V., Hoian I. M., Fedyk O. V. (2018). Rol kolektyvnoi pam'iaty v protsesi formuvannia natsionalnoi yednosti: ukraïnskyi vymir [The role of collective memory in the process of forming national unity: the Ukrainian dimension]. Humanitarnyi chasopys, V. 1, 11-22.
5. Yemets-Dobronosova Yu. (2003) Poshuky antropolohii [Searches of anthropology]. Krytyka. 10 (72), 19-22. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/poshuky-antropolohiyi>
6. Yermolenko A. (2016). Filosofiia Vasyliia Lisovoho u konteksti

© Бончук Р. О.

suchasnykh filosofskykh doslidzhen [The philosophy of Vasyl Lisovoy in the context of modern philosophical research]. *Filosofska dumka*, 6, 87-98.

7. Zainchkivska I. P. (2020). Etnorelihiini vymiry tvorchoi spadshchyny I. Ohienka [Ethno-religious dimensions of the creative heritage of I. Ohienko]. *Dys. kand. fil. n. (doktora filosofii)* (033 – Filosofiia). NPU im. M. P. Drahomanova, 236.

8. Kuhn T. (2001). The structure of scientific revolutions. Port-Royal, 228.

9. Lisovyi V. (2019). Ukraina: povernennia chasu. Polityko-filosofski rozdumy [Ukraine: turning back time. Political and philosophical reflections]. *Dukh i Litera*, 712.

10. Ovsiienko V. (dopovnyv V. Lisovyi). Lisovyi Vasyl Semenovych. Virtualnyi muzei «Dysydentskyi rukh v Ukraini». URL: <https://museum.khpg.org/1113915214>

11. Popper K. (2021). Lohika naukovocho vidkryttia. Ohliad deiakyykh fundamentalnykh problem [The logic of scientific discovery. An overview of some

fundamental problems]. *Aktualni problemy dukhovnosti* [Actual problems of spirituality], 22, 170-192.

12. Storozhuk S.V. (2022). Memorialni spilnoty u hlobalnomu sviti [Memorial Communities in a Global World]. *Naukovi studii z sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific studies in social and political psychology], 49(52).

13. Tabachkovskyi V. (2002). U poshukakh nevtrachenoho chasu: (narysy pro tvorchu spadshchynu ukrainskykh filosofiv shistdesiatnykiv) [In search of unlost time: (essays on the creative heritage of Ukrainian philosophers of the sixties)]. *PARAPAN*, 300.

14. Foucault M. (2003). Archeology of knowledge. Solomia Pavlychko Publishing House "Osnovy", 326.

15. Khoma O. (2004). Posttotalitarne filosofuvannia [Post-totalitarian philosophizing]. *Krytyka*, 3 (77), 18-20. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/posttotalitarne-filosofuvannia>

THE PHILOSOPHY OF V. LISOVOY IN THE CONTEXT OF DISCUSSIONS AROUND THE "KYIV WORLD-VIEW AND PHILOSOPHICAL SCHOOL"

Bonchuk R. O.

Annotation. The article is devoted to the study of the Ukrainian realities of the second half of the 20th century, which are important for the revival of the collective memory of Ukrainians through the prism of the life path and the philosophical views of V. Lisovoy. The main attention is focused on the idea conceptualized in the writings of V. Tabachkovsky about the birth and development in the 60s and 80s of the 20th centuries in Kyiv of an original intellectual center – the "Kyiv worldview and anthropological school". This pretentious, according to V. Lisovoy, definition caused a lively discussion on the pages of the "Krytyka" magazine, to which V. Lisovoy also joined. As a direct witness of the events of the times of "stagnation" and the European intellectual level the philosopher, in contrast to a number of his contemporaries, V. Lisovoy made an attempt to consider the Ukrainian philosophy of the 60s-80s of the 20th century in the context of the methodological assets of the Western intellectual thought of that time. This approach allowed the Ukrainian scientist to refute the belief formed in the 90s of the 20th centuries about the existence and active development of the "Kiev school of worldview and philosophy" in the second half of the 20th century, thereby laying the foundations for rethinking the intellectual heritage of that time. This type of intelligence makes it possible to clarify, and in some cases to construct a clear idea of a

© Бончук Р. О.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 14(4) 2023

certain community about itself, its culture, and with it its place and mission in the world, thereby uniting communities around the achievement of a certain goal.

Keywords: *“Kyiv worldview and anthropological school”, collective memory, history of philosophy, ideology, Ukrainian philosophy, dissident, philosophical school.*